

II. Забезпечення прав особи – пріоритетний напрям розвитку доктрини кримінального процесу

Оксана Кучинська

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3464-4798>
2000_oksana@ukr.net

Юлія Циганюк

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності
Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом,
адвокатеса
(Хмельницький, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-3583>
smuchok82@gmail.com

УДК 343.13

СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Інтеграція України у світове співтовариство та європейський простір обумовила трансформаційні процеси у правотворчості та практиці застосування законодавства. Такі процеси відбуваються і у кримінальному процесі України. З набуттям незалежності, переходом від тоталітарної системи до режиму демократії, а в подальшому – із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (КПК України) відбулося становлення та утвердження системи міжнародних стандартів прав людини у вітчизняному кримінальному процесі. Аналіз правової літератури радянського періоду показав, що за часів Радянського Союзу у науці кримінального процесу не порушувалося питання дотримання міжнародних стандартів прав людини та їх закріплення у нормах законодавства як джерел кримінального процесуального права. Можливо, саме наслідки минулого стали поштовхом для закріплення у чинних нормах кримінально-процесуального законодавства пріоритету особи, її прав і свобод перед державою, теоретико-прикладний аналіз та систему яких необхідно розкрити.

Метою статті є аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, у яких розкрито проблемні системні питання з'ясування сутності міжнародних стандартів у кримінальному процесі України, обґрунтування їхнього доктринального значення.

Проаналізовано основні підходи до розуміння поняття “міжнародно-правові стандарти”. Звернено увагу на те, що головним елементом використання міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України є людина, а причиною їх реалізації – необхідність захисту її прав і свобод. Встановлено та проаналізовано основні ознаки системи міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України. Запропоновано авторське бачення системи міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України та її ознак.

Встановлено, що під системою міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України необхідно розуміти імплементований у систему кримінального процесуального законодавства, на основі спеціального дозволу, комплекс норм міжнародних договорів, що визначають правове становище особи у сфері кримінального процесу та вимоги, що пред'являються до кримінально-процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному провадженні.

Визначено, що система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України характеризується такими ознаками: а) головним елементом використання таких стандартів є людина; б) причина реалізації міжнародних стандартів – охорона та захист її прав і свобод; в) міжнародні стандарти містяться у нормах міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а саме в договорах, що визначають правове становище особи у сфері кримінального процесу та вимоги, що пред'являються до кримінальних процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному провадженні; г) система є динамічною, адже з розвитком “поколінь” прав людини може доповнюватися новими стандартами; г) систему не можна класифікувати за критеріями норм матеріального або процесуального права, оскільки вона комплексно вміщує їхні норми; д) система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі передбачає відповідність їй норм КПК України та інших законів України, які вміщують кримінально-процесуальні норми.

Ключові слова: кримінальний процес; права людини; стандарти прав людини; система стандартів прав людини; міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Інтеграція України у світове співтовариство та європейський простір обумовила трансформаційні процеси у правотворчості та практиці застосування законодавства. Такі процеси відбуваються і у кримінальному процесі України. З набуттям незалежності, переходом від тоталітарної системи до режиму демократії, а в подальшому – із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі – КПК України)¹ відбулося становлення та утворення системи міжнародних стандартів

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17>> (дата звернення: 10.07.2019).

прав людини у вітчизняному кримінальному процесі. Аналіз правової літератури радянського періоду показав, що за часів Радянського Союзу у науці кримінального процесу не порушувалося питання дотримання міжнародних стандартів прав людини та їх закріплення у нормах законодавства як джерел кримінального процесуального права. Можливо, саме наслідки минулого стали поштовхом для закріплення у чинних нормах кримінально-процесуального законодавства пріоритету особи, її прав і свобод перед державою, теоретико-прикладний аналіз та систему яких необхідно розкрити.

Проблематика системи міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі порушувалася у працях вітчизняних учених, серед них, зокрема: Ю. Аленін, Р. Бараннік, І. Гловюк, О. Дроздов, О. Капліна, В. Нор, В. Паліюк, М. Погорецький, Б. Пошва, А. Степаненко, В. Уваров, Т. Фулей, О. Шило, В. Шибіко, О. Яновська. Утім, чимало науковців досліджували окремі аспекти застосування міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України, а зміна суспільних відносин і збільшення використання в адвокатській, слідчо-прокурорській та судовій практиці рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) створили передумови для проведення комплексного дослідження питань, пов'язаних із теоретико-прикладним аналізом системи міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України.

Метою дослідження є аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, у яких розкрито проблемні системні питання з'ясування сутності міжнародних стандартів у кримінальному процесі України, обґрунтування їхнього доктринального значення.

Для з'ясування системи міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України необхідно враховувати особливості її поняття та сутності. Підходи до їх розуміння істотно не відрізняються, однак мають незначні відмінності. На це свого часу звернула увагу В. Дрозд, зазначивши, що ж стосується визначення поняття міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод особи, то вчені в дослідженнях висловлюють різні підходи до його змісту, зокрема в галузі кримінального процесу. Причому для теорії кримінального процесу таке поняття не є новим, оскільки широко використовується в юридичній літературі, проте серед учених немає єдиного підходу до його трактування².

² В Дрозд, 'Запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав людини у світлі реформування кримінального процесуального законодавства' (2017) 4 Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка 63.

Існують такі підходи до розуміння поняття “міжнародно-правові стандарти”:

1. *Основні цінності, природні права людини.* Так, С. Щирба зазначає, що у міжнародно-правових актах поняття “міжнародні стандарти прав людини” використовуються досить часто як засіб політико-правової фіксації універсальної природи прав людини³. Рава Гази Альмаккі аналізує, що міжнародне право в галузі прав людини встановлює мінімальні стандарти, які становлять спільний вираз свідомості людства та містить у собі спільне бачення людського світу⁴. У К. Тищенко визначено, що міжнародно-правові стандарти є результатом тривалої роботи великої кількості держав із вироблення узгоджених позицій у сфері прав людини. Держави спрямовують свою діяльність на дотримання певних універсальних цінностей, забезпечуючи повагу і захист прав людини всіма доступними способами. Вони відповідальні за виконання своїх зобов’язань у галузі прав і свобод людини перед своїм населенням та міжнародним співтовариством⁵. Автор також стверджує про універсальні міжнародно-правові стандарти, які визнаються як основні права людини⁶. Л. Криворучко зазначила, що міжнародні стандарти прав людини є системою прав, що розкриває сучасну ідею прав людини, закріплену в основних міжнародно-правових документах і, відповідно, визнану в усьому світі. Стандарти основних прав і свобод людини та громадянина регулюються низкою міжнародно-правових актів, що визначають політичні, природні, культурні, соціальні права. Тому вирішення питання про міжнародні стандарти щодо основних прав, свобод і обов’язків, їх захисту є актуальним напрямом сучасної правничої науки⁷.

2. *Система міжнародних норм і принципів.* На думку П. Рабіновича, міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об’єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, термінопонять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст та (або) обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвит-

³ С Щирба, ‘Вплив міжнародно-правових стандартів на діяльність правоохоронних органів України щодо захисту прав людини’ (2014) 7 Європейські перспективи 163.

⁴ F Viljoen, *An introduction to international human rights law* cited in *International Human Rights Law in Africa* (Oxford University Press 2012) 9; Rawa Ghazy Almakky ‘The league of Arab states and the protection of human rights: a legal analysis’ (*A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, The Department of Politics, History and the Brunel Law School, Brunel University London 2015*) <<https://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/11067/1/FulltextThesis.pdf>> (accessed: 08.07.2019)

⁵ К Тищенко, ‘Міжнародні стандарти прав людини: поняття та класифікація’ (2017) 12 Молодий вчений 328.

⁶ Там само 330.

⁷ Л Криворучко, ‘Сутність міжнародних стандартів у організаційно-правовому забезпеченні захисту прав людини в Україні: аналітичний огляд’ (2012) 12 Правничий вісник Університету “КРОК” 59.

ку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру⁸. О. Стеблінська зазначає, що міжнародно-правові акти закріплюють основні стандарти та є еталоном гарантій прав і свобод громадян⁹. Т. Плугатар розглядає міжнародно-правові стандарти через поняття найбільш прогресивних міжнародно-правових принципів і норм, які визначають зміст та обсяг права, а також зобов'язання держав та форми співробітництва між державами щодо забезпечення права в межах національного правопорядку та в міжнародних відносинах¹⁰. Досліджуючи Загальну декларацію прав людини автор вказав, що права і свободи людини, зафіксовані в ній, виступають універсальними стандартами, вихідними положеннями як для міжнародного права, так і для розбудови національних систем прав людини¹¹. А. Стрекалов визначив, що міжнародні норми в галузі прав і свобод особи прийнято називати міжнародними стандартами. Цим терміном охоплюються різноманітні норми, такі як правила міжнародних договорів, резолюції міжнародних організацій, політичні домовленості (типу Гельсінського заключного акта, документів Віденської та Копенгагенської зустрічей) міжнародні звичаї тощо¹².

Враховуючи мету статті та зазначене вище, слід акцентувати увагу на тому, що будь-який стандарт має свою причину становлення, а головним елементом, підтримуючи думку В. Завальнюка та Б. Тополевського, визначимо людину, захист її прав та свобод¹³. Саме людина є головним елементом використання міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України, а охорона та захист її прав і свобод – причина реалізації міжнародних стандартів захисту прав людини у кримінальному процесі.

Держава відмовляється від патерналістського (заступницького) ставлення до особи, оскільки в демократичному суспільстві діє принцип: держава для людини, а не людина для держави¹⁴, саме такий підхід із реалізації системи міжнародних стандартів прав людини був закладений

⁸ П Рабінович, 'Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація' (2016) 1 Вісник Національної академії правових наук України 24.

⁹ О Стеблінська та П Міщенко, 'Міжнародні стандарти забезпечення прав людини як складова діяльності органів кримінально-виконавчої системи України' (2016) 1 Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право 228.

¹⁰ Т Плугатар, 'Міжнародні та національно-правові засади регулювання права людини на недоторканність приватного життя' (2014) 1 Наука і правоохорона 77.

¹¹ Там само.

¹² А Стрекалов, 'Міжнародно-правові стандарти щодо обмеження основних прав і свобод людини і громадянина' (2012) 25 Актуальні проблеми права: теорія і практика 507.

¹³ В Завальнюк, 'Міжнародно-правовий вимір правового буття людини' (2013) 3 Юридичний вісник 17; Р Тополевський, 'Системні зв'язки юридичних джерел права' (автореф дис канд юрид наук, 2004) 3.

¹⁴ С Нафиев и А Васи, *Европейские стандарты обеспечения конституционных прав личности при расследовании преступлений* (1998) 13-4.

у чинному кримінальному процесуальному законодавстві. Норми ч. 2 ст. 1, ч. 2 ст. 8 та частин 1, 4–5 ст. 9 КПК України¹⁵, шляхом спеціального дозволу, надали можливість до використання у правозастосовній кримінально-процесуальній діяльності надбань міжнародної спільноти у сфері прав людини.

Аналізуючи норми чинного КПК України та думки науковців, вважаємо за необхідне визначити основні ознаки системи міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України. Так, звертаємо увагу, що міжнародні стандарти прав людини у кримінальному процесі України закріплені у міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та у практиці ЄСПЛ. Власне, саме тому всю їхню систему важко віднести до категорії загальних (світових) чи регіональних (європейських), оскільки вони засновуються на міжнародних договорах різних суб'єктів міжнародного права, що, знову ж таки, вказує на їх універсальність та антропологічний підхід.

У цьому аспекті необхідно підтримати О. Дроздова, який зазначив, що норми міжнародного права, які визначають права і свободи людини, повинні мати пріоритет перед всіма іншими джерелами кримінально-процесуального права у правозастосовній практиці. Це впливає з аналізу статей 3, 8, 21, 22 Конституції України, якими, на думку автора, встановлений особливий статус таких норм¹⁶.

Утім, на переконання деяких авторів, тлумачення поняття “міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України” у контексті міжнародних стандартів прав людини є надто розширеним. У науці кримінального процесу, починаючи з моменту прийняття КПК України у 2012 р., під міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, почали розуміти і міжнародні конвенції, що визначають правове становище особи у сфері кримінального процесу, та вимоги, що пред'являються до кримінально-процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному судочинстві, і міжнародні конвенції, що спрямовані на співробітництво держав – учасниць цих договорів на боротьбу зі злочинами, що мають міжнародний характер, і двосторонні договори України про надання правової допомоги з кримінальних справ, ратифіковані Верховною Радою України, і міжнародні договори, відносно яких Україна є правонаступницею¹⁷.

¹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України (н 1).

¹⁶ О. Дроздов, *Джерела кримінально-процесуального права України* (Видавець ФОП Вапнярчук Н. М. 2008) 89.

¹⁷ В. Тацій та інші (ред), *Кримінальний процес: підручник* (Право 2013) 35-6.

Ознайомившись із текстом міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, можна ствердно зазначити, що лише перша група міжнародних конвенцій встановлює стандарти прав людини, а інші конвенції та договори мають субсидіарний характер, спрямований на деталізацію міжнародних стандартів прав людини відповідно до їх казуїстичного характеру правозастосування. Таким чином, міжнародні стандарти прав людини у кримінальному процесі України обумовлені їхнім закріпленням у міжнародних договорах, що визначають правове становище особи у сфері кримінального процесу, та вимоги, що пред'являються до кримінальних процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному провадженні.

Однак необхідно підкреслити, що науковці звертають увагу на обов'язкову неминучість змін і доповнень у системі і нормах внутрішньодержавного права¹⁸ (таких стандартів – О. К., Ю. Ц.); на визначенні необхідного і достатнього рівня державної регламентації прав і свобод, реалізація яких можлива із законодавчо допустимими відступами в тій чи іншій ситуації у формі перевищення чи конкретизації цього нормативного мінімуму¹⁹; визначенні оптимальних форм і способів вирішення проблеми, що дають змогу забезпечити розумне поєднання національних і міжнародних інтересів²⁰. Нині такі підходи застосовані у кримінальному процесуальному законодавстві України.

Кримінальний процес інших пострадянських країн також використовує такі підходи до імплементації. Так, основна ідея нового КПК Киргизької Республіки полягає в трансформуванні здійснення правосуддя у сфері кримінального судочинства відповідно до норм Конституції Киргизької Республіки і міжнародних стандартів у галузі прав людини. Безумовно, на відміну від попередніх кодексів (КПК Киргизької РСР від 29 грудня 1960 р., КПК Киргизької Республіки від 30 червня 1999 р. № 62), у новому якісно посилено захист прав і законних інтересів особи, проведено більш чітке розмежування процесуальних функцій та істотно розширені кордони змагального процесу не тільки в судовому, а й у досудовому провадженні²¹.

Міжнародні правові акти, визнані Таджикистаном, є складовою правових норм, що регулюють кримінальне провадження. Якщо відповідно до цих актів щодо положень КПК України встановлений інший

¹⁸ Дроздов (н 15) 78.

¹⁹ Н. Марущак, 'Щодо питання співвідношення міжнародного й національного права у сфері забезпечення прав людини' (2016) 2 Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 13.

²⁰ О. Столярський, 'Міжнародний та національний правопорядок і забезпечення основних прав та свобод людини в умовах глобалізації: проблеми співвідношення' [2015] 6.2(3) Право і суспільство 41.

²¹ А. Кулбаєв, *Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики 2017 года: новеллы* (2018) 9.

порядок, то застосовуються положення міжнародних правових актів (ч. 3 ст. 1). Значуще місце серед міжнародних актів, що містять нормативні приписи, які застосовуються у галузі кримінального судочинства, займає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)²². Вона встановлює стандарти (правила) забезпечення прав і законних інтересів осіб, що залучаються до кримінального процесу. Порушення цих стандартів говорить про те, що провадження у кримінальній справі було несправедливим, а кримінально-процесуальна діяльність державних органів та уповноважених посадових осіб – неефективна²³.

А питання імплементації міжнародно-правових норм з питань правосуддя у національному законодавстві Республіки Казахстан вирішено таким чином. Після здобуття державної незалежності Республіка Казахстан приєдналася до основоположних міжнародних документів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Заключного акта Організації з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ)²⁴, що визначає основи співробітництва держав у всіх сферах, зокрема і з питань забезпечення прав людини. Казахстан згідно зі своїми міжнародними зобов'язаннями як член ООН та ОБСЄ, учасник Угоди з Європейським Співтовариством приводить своє національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів. Комплекс загальновизнаних принципів і норм міжнародного права про права людини знайшли своє відображення у Конституції Республіки Казахстан: розділ II охоплює всі питання прав людини, зокрема і його права в сфері правосуддя. Згідно зі сформованою практикою міжнародне право покладає на державу зобов'язання, а порядок їхньої реалізації всередині країни регулюється національним правом, держава знаходить необхідні шляхи і засоби забезпечення міжнародних стандартів на національному рівні. Таким чином, норми міжнародного права про права людини включені в національне право республіки та є частиною її правової системи і повинні застосовуватися в установленому законами процесуальному порядку²⁵.

У частинах 1–2 ст. 2 КПК Республіки Молдова зазначено, що кримінальне судочинство регламентується положеннями Конституції Республіки Молдова, міжнародними актами, однією зі сторін яких є Республіка Молдова, і цим Кодексом, а загальні принципи і норми міжнародного права й міжнародних актів, однією зі сторін яких є Республіка

²² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> (дата звернення: 15.08.2019).

²³ Н Манова и Ю Францифоров и Р Юлдошев (ред), *Уголовное судопроизводство Республики Таджикистан: Учебник* (Таджпринт 2017) 50.

²⁴ Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 года) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055> (дата звернення: 15.07.2019).

²⁵ О Сейтжанов и другие, *Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Общая часть* (Костанайская академия МВД РК им Ш Кабылбаева) 30.

Молдова, є складовими кримінально-процесуального права і служать безпосереднім джерелом прав і свобод людини в кримінальному судочинстві²⁶.

М. Яутсен, Р. Лахті та П. Пьольонен стверджують, що такі основні елементи належного процесу або справедливого судового розгляду, як право на доступ до суду, незалежний і неупереджений суд, презумпція невинуватості та гарантії процесуальних прав, традиційно були визнані у фінському процесуальному праві. Проте ратифікація Конвенції в 1990 р. і реформування фундаментальних прав, гарантовані Конституцією Фінляндії, зміцнили важливість цих принципів²⁷.

Водночас міжнародне право не має прямої дії в галузі кримінального процесу в Англії та Уельсі²⁸, але це не створює умов для відсутності реалізації міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі цих країн, а, можна сказати, навпаки. Такий підхід застосований саме в англо-американському типі кримінального процесу, адже однією з його ознак є перевага матеріальних норм над процесуальними.

Наступною особливістю системи стандартів прав і свобод людини у кримінальному процесі є те, що вона завжди є множинною. Звичайно, допустимо виділяти окремі елементи, акцентуючи увагу на їхньому змісті, однак загалом система складається із логічно пов'язаних структурних компонентів. При цьому практично неможливо з вітчизняного законодавства виокремити її чітку та повну структуру. У 2011 р. у Республіці Узбекистан вийшов друком практичний посібник для практикуючих юристів, автори якого стверджували, що здійснили першу спробу знайти і показати відображення міжнародних стандартів прав людини в кримінальному процесі у національному законодавстві Республіки Узбекистан і допомогти адвокатам та іншим юристам застосовувати їх на практиці²⁹. Конспективно, ці міжнародні стандарти прав людини такі:

1. Стандарти справедливого судового розгляду: 1) право на рівність перед законом і судом; 2) право на справедливий судовий розгляд; 3) незалежний суд; 4) принцип неупередженості суду; 5) принцип компетентності суду; 6) роль обвинувача; 7) незалежність юридичної професії.

2. Стандарт, який застосовується до затримання і досудового ув'язнення під варту в межах кримінального судочинства: 1) право на свободу

²⁶ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 г. № 122-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.11.2018 г.) <https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30397729#pos=124;-130> (дата звернення: 11.07.2019).

²⁷ M Joutsen and R Lahti and P Pölonen, *Finland. Criminal Justice Systems in Europe and North America* (Tammer-Paino Oy 2001) 5.

²⁸ Н Стойко и А Шагинян, *Уголовный процесс Англии и Уэльса, Бельгии и Дании: сравнительно-правовой аспект* (1997) 5.

²⁹ Г Ишанханова и др, *Международные стандарты, касающиеся справедливого судебного разбирательства, и уголовный процесс в Республике Узбекистан* (2011) 1-203.

та безпідставного затримання; 2) право на повідомлення про причини затримання і про будь-які звинувачення; 3) право на повідомлення про свої права; 4) право на юридичну допомогу до суду; 5) право на достатній час і можливості для підготовки захисту; 6) право не утримуватись інкомунікадо (без доступу до зовнішнього світу); 7) право бути негайно доставленим до посадової особи, яка здійснює судові повноваження; 8) право оскаржувати законність затримання; 9) право на судовий розгляд у розумні терміни; 10) права під час розслідування, включаючи допит; 11) право на утримання під вартою в місці, визначеному законом; 12) право на гуманне поводження і свободу від катувань під час тримання під вартою.

3. Стандарт, який застосовується під час судового розгляду: 1) право на справедливий судовий розгляд; 2) право на публічне слухання; 3) презумпція невинуватості; 4) право бути негайно поінформованим про пред'явлене обвинувачення; 5) право на захист; 6) право на допомогу перекладача; 7) право бути присутнім на судовому розгляді; 8) право на рівність сторін (принцип рівності сторін); 9) право на виклик і допит свідків; 10) право не бути примушеним визнати себе винним або до дачі показань проти самого себе; 11) виключення доказів, отриманих незаконним шляхом, включаючи тортури або жорстоке поводження; 12) право на судовий розгляд без невинуватості затримки; 13) принцип законності (*Nullum crimen sine lege*); 14) заборона ретроактивного застосування кримінального права (принцип заборони зворотної дії кримінального закону); 15) заборона повторного притягнення до кримінальної відповідальності (*Ne bis in idem*); 16) право на публічне й обґрунтоване судові рішення; 17) право не піддаватися більш суворому покаранню, ніж те, що застосовується на момент скоєння злочину, і право на призначення більш м'якого покарання, згодом встановленого законом; 18) право не піддаватися покаранню, крім як відповідно до міжнародних стандартів; 19) право на апеляцію³⁰.

В. Завальнюк представив упорядкований перелік загальних міжнародних стандартів прав людини, поділивши на групи громадянські та політичні права, економічні, соціальні та культурні права, колективні права³¹. Серед їх деталізованого переліку знаходимо і ті, що можуть бути визначені як міжнародні стандарти прав і свобод людини у кримінальному процесі України: право на життя; заборона катувань і жорстокого, нелюдського і принижуючого гідність покарання; покарання виключно на підставі закону; право на свободу та особисту безпеку; право на сво-

³⁰ Г Ишанханова и др, *Международные стандарты, касающиеся справедливого судебного разбирательства, и уголовный процесс в Республике Узбекистан* (2011) 1-203.

³¹ Завальнюк (н 12) 20.

боду пересування; право на справедливий судовий розгляд; право на повагу приватного та сімейного життя, житла й кореспонденції; право на власність; право на ефективний засіб правового захисту; рівність перед законом.

О. Кучинська, Т. Фулей і Р. Бараннік запропонували такий перелік загально визнаних міжнародних стандартів та принципів кримінального провадження у галузі прав людини: 1) право на те, щоб не бути утримуваним у рабстві чи підневільному стані; 2) право на те, щоб не піддаватися катуванню або жорстокому, нелюдському чи принижуючому гідність поведженню чи покаранню; 3) право на рівність усіх перед законом та право на рівний захист закону; 4) право на ефективне відновлення в правах компетентним національним судом у випадках порушення основних прав, наданих Конституцією чи законом; 5) право на свободу та особисту недоторканність; 6) право на справедливий судовий розгляд; 7) право на призначення покарання виключно на підставі закону; 8) право на повагу до особистого та сімейного життя; 9) право на власність; 10) право не бути позбавленим свободи за невиконання будь-якого договірної зобов'язання³².

З викладеного зрозуміло, що система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України не лише є множинною, а й реалізація цих стандартів має відбуватися під час кримінальних проваджень. На обов'язок суддів судів загальної юрисдикції України застосовувати норми міжнародних договорів про права людини³³ свого часу вказав В. Паліюк. Доповнивши автора та врахувавши норми ст. 8 КПК України³⁴, необхідно акцентувати увагу на необхідності слідчими, прокурорами, слідчими суддями, суддями, а також адвокатами (тобто учасниками кримінального провадження, які мають відповідний фаховий рівень підготовки за напрямом 081 “Право”) реалізації норм міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні.

Висновки. На основі проведеного аналізу системи міжнародних стандартів у кримінальному процесі України доходимо висновків про таке:

1. Під системою міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України необхідно розуміти імплементований у систему кримінального процесуального законодавства, на основі спеціального дозволу, комплекс норм міжнародних договорів, що визначають правове становище особи у сфері кримінального процесу, та вимоги, що пред'яв-

³² О. Кучинська та Т. Фулей та Р. Бараннік, *Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини* (АспектПоліграф 2013) 9-42.

³³ В. Паліюк, ‘Застосування судами загальної юрисдикції України міжнародних договорів про права людини’ (2013) 1 Європейські студії і право 41.

³⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України (п. 1).

ляються до кримінально-процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному провадженні.

2. Система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України характеризується такими ознаками: а) головним елементом використання таких стандартів є людина; б) причина реалізації міжнародних стандартів – охорона та захист її прав і свобод; в) міжнародні стандарти містяться у нормах міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а саме в договорах, що визначають правове становище особи у сфері кримінального процесу та вимоги, що пред'являються до кримінальних процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному провадженні; г) система є динамічною, адже з розвитком “поколінь” прав людини може доповнюватися новими стандартами; ґ) систему не можна класифікувати за критеріями норм матеріального або процесуального права, оскільки вона комплексно вміщує їх норми; д) система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі передбачає відповідність їй норм КПК України та інших законів України, які вміщують кримінально-процесуальні норми.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Joutsen M, Lahti R, Pölonen P, *Finland. Criminal Justice Systems in Europe and North America* (Tammer-Paino Oy 2001) (in English).
2. Viljoen F, *An introduction to international human rights law' cited in International Human Rights Law in Africa* (Oxford University Press 2012). DOI:10.1093/acprof:oso/9780199218585.001.0001 (in English).
3. Drozdov O, *Dzherela kryminalno-protsesualnoho prava Ukrainy: navchalnyi posibnyk [Sources of Criminal Procedure Law of Ukraine: Teacher Manual]* (FOP Vapniarchuk N M 2008) (in Ukrainian).
4. Ishanhanova G i drugie, *Mezhdunarodnye standarty, kasajushhiesja spravedlivogo sudebnogo razbiratel'stva, i ugovnyj process v Respublike Uzbekistan. Prakticheskoe rukovodstvo dlja juristov [International Standards Concerning Fair Trial and Criminal Proceedings in the Republic of Uzbekistan. A Practical Guide for Lawyers]* (2011) (in Russian).
5. Kuchynska O, Fulei T, Barannik R, *Pryntsypy kryminalnoho provadzhennia u svitli praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: monohrafiia [Principles of Criminal Proceedings in the Light of the Practice of the European Court of Human Rights: Monograph]* (AspektPolihraf 2013) (in Ukrainian).
6. Kulbaev A, *Ugovno-processual'nyj kodeks Kyrgyzskoj Respubliki 2017 goda: novelty. Uchebno-prakticheskoe posobie [Criminal Procedural Code of the Kyrgyz Republic 2017: Novels. Educational and Practical Guide]* (2018) (in Russian).

7. Nafiev S, Vasii A, *Evropejskie standarty obespechenija konstitucionnyh prav lichnosti pri rassledovanii prestuplenij* [European Standards for Ensuring the Constitutional Rights of Individuals in the Investigation of Crimes] (Magarif 1998) (in Russian).
8. Sejtzhanov O i Brylevskij A i Bachurin S, *Ugolovno-processual'noe pravo Respubliki Kazahstan. Obshhaja chast': uchebnik* [Criminal Procedure Law of the Republic of Kazakhstan. General part: Textbook] (Kostanajskaja akademija MVD RK im Sh Kabylbaeva 2016) (in Russian).
9. Stojko N i Shaginjan A, *Ugolovnyj process Anglii i Ujel'sa, Bel'gii i Danii: sravnitel'no-pravovoj aspekt* [Criminal Procedure in England and Wales, Belgium and Denmark: Comparative Legal Aspect] (1997) (in Russian).

Edited books

10. Manov N i Frantsiforov Y i Yuldoshev R (eds), *Ugolovnoe sudoproizvodstvo Respubliki Tadjikistan: uchebnik* [Criminal Process of the Republic of Tajikistan: Textbook] (TAJPRINT 2017) (in Russian).
11. Tatsii V ta inshi (eds), *Kryriminalnyi protses: pidruchnyk* [Criminal Proceedings: Textbook] (Pravo 2013) (in Ukrainian).

Journal articles

12. Drozd V, 'Zaprovadzhennia mizhnarodno-pravovykh standartiv zakhystu prav liudyny u svitli reformuvannia kryriminalnoho protsesualnoho zakonodavstva' ['Introduction of International Legal Standards for the Protection of Human Rights in the Light of the Reform of Criminal Procedural Legislation'] (2017) 4 Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka 58-68 (in Ukrainian).
13. Kryvoruchko L, 'Sutnist mizhnarodnykh standartiv u orhanizatsiino-pravovomu zabezpechenni zakhystu prav liudyny v Ukraini: analitychnyi ohliad' ['The Essence of International Standards in Organizational and Legal Protection of Human Rights in Ukraine: an Analytical Review'] (2012) 12 Pravnychiy visnyk Universytetu "KROK" 58-64 (in Ukrainian).
14. Marushchak N, 'Shchodo pytannia spivvidnoshennia mizhnarodnoho y natsionalnoho prava u sferi zabezpechennia prav liudyny' ['Regarding the Relationship Between International and National Law in the Area of human Rights'] (2016) 2 Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii 11-3 (in Ukrainian).
15. Paliuk V, 'Zastosuvannia sudamy zahalnoi yurysdyksii Ukrainy mizhnarodnykh dohovoriv pro prava liudyny' ['The use of General Courts Ukraine International Human Rights Treaties'] (2013) 1 Yevropeiski studii i pravo 35-48 (in Ukrainian).
16. Pluhatar T, 'Mizhnarodni ta natsionalno-pravovi zasady rehuliuвання prava liudyny na nedotorkannist pryvatnoho zhyttia' ['International and National Legal Principles of Human Rights Regulation on the Inviolability of Private Life'] (2014) 1 Nauka i pravookhorona 76-83 (in Ukrainian).
17. Rabinovych P, 'Mizhnarodni standarty prav liudyny: vlastyvoli, zahalne poniattia, klasyfikatsiia' ['International Human Rights Standards: Properties, General Concept, Classification'] (2016) 1 Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 19-29 (in Ukrainian).
18. Shchyrb S, 'Vplyv mizhnarodno-pravovykh standartiv na diialnist pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy shchodo zakhystu prav liudyny' ['Influence of International Legal Standards on the Activity of Law Enforcement Agencies of Ukraine on the Protection of Human Rights'] (2014) 7 Yevropeiski perspektyvy 163-166 (in Ukrainian).
19. Steblynska O ta Mishchenko P, 'Mizhnarodni standarty zabezpechennia prav liudyny yak skladova diialnosti orhaniv kryriminalno-vykonavchoi systemy Ukrainy'

- ['International Standards of Human Rights as Part of Activities of the Penal System of Ukraine'] (2016) 1 *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho*. Serii: Pravo 227-36 (in Ukrainian).
20. Stoliarskyi O, 'Mizhnarodnyi ta natsionalnyi pravoporiadok i zabezpechennia osnovnykh prav ta svobod liudyny v umovakh hlobalizatsii: problemy spivvidnoshennia' ['International and National Law and Order and Ensuring of Basic Human Rights and Freedoms in the Conditions of Globalization: Problems of Correlation'] [2015] 6.2(3) *Pravo i suspilstvo* 41-5 (in Ukrainian).
21. Strekalov A, 'Mizhnarodno-pravovi standarty shchodo obmezhenia osnovnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna' ['International Legal Standards for the Restriction of Basic Human and Civil Rights and Freedoms'] (2012) 25 *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka* 507-13 (in Ukrainian).
22. Tyshchenko K, 'Mizhnarodni standarty prav liudyny: poniattia ta klasyfikatsiia' ['International Human Rights Standards: Concept and Classification'] (2017) 12 *Molodyi vchenyi* 328-31 (in Ukrainian).
23. Zavalniuk V, 'Mizhnarodno-pravovyi vymir pravovoho buttia liudyny' ['International Legal Dimension of the Legal Existence of Human'] (2013) 3 *Yurydychnyi visnyk* 17-24 (in Ukrainian).

Thesis

24. Topolevskyi R, 'Systemni zv'iazky yurydychnykh dzherel prava' ['System Links of Legal Sources of Law'] (avtoref dys kand yuryd nauk, Nats. un-t vnur sprav 2004) (in Ukrainian).

Dissertations

25. Rawa Ghazy Almakky, 'The league of Arab states and the protection of human rights: a legal analysis' (*A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, The Department of Politics, History and the Brunel Law School, Brunel University London* 2015) <<https://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/11067/1/FulltextThesis.pdf>> (accessed: 08.07.2019) (in English).

Oksana Kuchynska
Yuliya Tsyganyuk

THE SYSTEM OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS
IN CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE

ABSTRACT. Ukraine's integration into the global community and the European space has led to transformational processes in law-making and legislation application practice. Similar processes are also underway in criminal procedure of Ukraine. After gaining independence and with transition from the totalitarian system to the democratic regime, and, later, after adoption of the Criminal Procedural Code of Ukraine (CPC of Ukraine) in 2012, the system of international human rights standards has been formed and established in national criminal procedure. An analysis of law literature of the Soviet period showed that during the Soviet Union times the science of criminal procedure did not focus on the issue of compliance with international human rights standards and their consolidation in statutory provisions as sources of criminal procedure law. Perhaps, such

consequences of the past were the impetus owing to which an individual, his or her rights and freedoms have been consolidated in the current provisions of criminal procedure legislation as having priority over the State, and now their theoretical and applied analysis and the system requires further elucidation.

The purpose of the article is to analyze national and foreign scientific sources which highlight challenging systemic issues revealing the essence of international standards in criminal procedure of Ukraine, and justification of their doctrinal significance.

The article analyzes the main approaches to understanding the concept of “international legal standards”, and draws attention to the fact that the main element in the application of international human rights standards in criminal procedure of Ukraine is an individual, and the reason for their implementation is the need to protect his or her rights and freedoms. The author identifies and analyzes the main features of the system of international human rights standards in criminal procedure of Ukraine. The author also presents own vision of the system of international human rights standards in criminal procedure of Ukraine and its features.

The article shows that the system of international human rights standards in criminal procedure of Ukraine should be understood as an array of provisions of international treaties implemented in the system of criminal procedural legislation based on special permission, which govern the legal status of an individual in criminal procedure and the requirements of criminal procedure mechanisms which ensure the protection of the rights and freedoms of citizens in criminal proceedings.

The author shows that the system of international human rights standards in criminal procedure of Ukraine is characterized by the following features: a) the main element in the application of such standards is an individual; b) the reason for implementation of international standards is the protection of an individual’s rights and freedoms; c) international standards are contained in the international treaties which the Verkhovna Rada of Ukraine recognized as binding, namely, treaties determining the legal status of an individual in criminal procedure and the requirements to criminal procedure mechanisms which ensure the protection of the rights and freedoms of citizens in criminal proceedings; d) the system is dynamic, since with the development of “generations” of human rights it may be complemented by new standards; e) the system may not be classified according to the criteria of substantive or procedural law, since it comprehensively accommodates their provisions; f) the system of international human rights standards in criminal procedure means that provisions of CPC of Ukraine and other laws of Ukraine containing the rules of criminal procedure should be consistent with it.

KEYWORDS: criminal procedure; human rights; human rights standards; the system of human rights standards; international treaties recognized as binding by the Verkhovna Rada of Ukraine.